

Грицик Людмила. Українська компаративістика: Концептуальні проєкції. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 298 с.

До недавнього часу не тільки безпритульна, а й почасти позбавлена права називатися своїм іменем, компаративістика сьогодні здобуває статус самостійної галузі літературознавства. Для цього існують важливі передумови: процеси глобалізації, що ведуть за собою небезпеку стандартизації й нівелювання в економічній та суспільно-політичній сферах життя, у сфері культури особливо небезпечні. Таку небезпеку відчув уже Й.В. Гете (“German Romance”), який увів у науковий ужиток поняття “світова література”. Він наголошував, що має на увазі не злиття національних літератур у єдину “загальнолюдську”, не стирання національного обличчя, а взаємозбагачення, обмін цінностями, бо загальне “просвічує і проступає через національне й особисте”.

Домінантою книжки статей Людмили Грицик “Українська компаративістика: концептуальні проєкції” є саме ідея літературного взаємообміну, діалогу літератур як предмета порівняльного літературознавства. Книжка вклинюється в дискусії навколо проблем компаративістики як наукової дисципліни, простежує внесок українських учених у її становлення, виявляє ідеї українських дослідників, які не одноразово випереджали концепції західноєвропейських учених, віднаходить і виставляє на світло денне маловідомі, а то й зовсім “загублені” імена літературознавців та їхні праці.

Ще одна прикметна риса книжки Л. Грицик виявляється в тому, що авторка виступає репрезентатором, крім української, ще однієї близької їй літератури й літературознавчої думки – грузинської в її стиках з українською. Така подвійна проєкція має свою мотивацію: Людмила Грицик здобула вищу освіту в Київському і Тбіліському університетах і зберігає активний інтерес до грузинської літератури дотепер, коли зв'язки між літературами й культурами наших народів послабилися. Для дослідниці українсько-грузинський діалог став також призмою погляду в ширший орієнтальний

простір, у ту сферу пракоренів європейської духовності, дослідження якої свого часу породило міфологічну та міграційну літературознавчі школи, що трансформувалися в неоміфологізм та культурну антропологію.

Структура книжки “Українська компаративістика...”, попри те, що це збірка статей, має внутрішню логіку, котра об'єднує власне її “концептуальні проєкції”, а саме: історизм розвитку порівняльних літературознавчих досліджень, розмаїття теоретичних підходів та їх видозміни, внесок українських учених у становлення компаративістики як науки. Отже, виникає панорама, у якій напруга теоретичної думки чергується з біографічним відступом, а узагальнення виводиться з аналізу, або ж, навпаки, теза підтверджується фактами, створюючи рівновагу аналізу й синтезу.

Стосовно теорії основна увага зосереджена на проблемі місця порівняльного літературознавства серед інших гілок науки про мистецтво слова, насамперед – теорії та історії літератури. Ця проблема стала сьогодні засадничою й чи не найбільш дискутованою серед українських дослідників, зокрема, після того, як у літературознавстві почав утверджуватися методологічний плюралізм, що прийшов на зміну теорії відображення як альфи й омеги у трактуванні функцій літератури. Ця обставина значною мірою визначила вектор руху нашої компаративістики в напрямку до теорії. Л. Грицик делікатно наголошує, що “сучасні вимоги диктують відмову від “дослідницьких звичок”, які використовувалися на початкових етапах розвитку компаративістики. Натомість доцільним видається активне використання різних методологічних підступів, в основі яких – теорія літератури” (8).

Але теоретична домінанта не послабила зв'язок компаративістики з історією літератури, позаяк об'єктом її уваги виступає художній текст не як іманентна одиниця, а як фрагмент ширшого художнього простору, що спонукає до шукання

аналогій або контрастів. Переважання теоретичного сегмента на компаративній площині, як впливає з дослідження Л. Грицик, принесла епоха постмодерних, постколоніальних, мультикультурних та міждисциплінарних підходів до літератури, коли на зміну конкретному діалогу між письменниками та літературами приходить дослідження з універсальної перспективи, функціональності прийому як компонента цілісної системи (у постмодернізмі це колаж, пародія, іронія, інтертекстуальність тощо). Інакше кажучи, простір традиційної французької школи компаративістики, базованої на історії літератури, відвоюють засади американської, яка ґрунтується на теоретичному підході, що, власне, і визначило теоретичну домінанту сучасного порівняльного літературознавства, до якої схиляється й авторка рецензованої книжки.

Однак у цій ситуації важко закріплювати остаточний пріоритет за котроюсь стороною, не схематизуючи явища, не обрубуючи гілок. Тому цілком зрозуміла й виправдана позиція Д. Наливайка, який ставить компаративістику у проміжну позицію, тобто стверджує її потребу охоплювати аспекти, пов'язані як з історією, так і з теорією літератури, не протиставляти французької і американської шкіл, а сприймати їх як дві сторони одної медалі.

“Український вимір” книжки Л. Грицик особливо виразно продемонстрований у статтях, де йдеться про становлення порівняльного літературознавства в Україні. На цьому полі маємо вже помітні здобутки, репрезентовані працями сучасних дослідників різних поколінь, зокрема Л. Білецького, Я. Гординського, Я. Яреми, М. Возняка, О. Білецького, П. Федченка, І. Денисюка, Д. Наливайка, Р. Гром'яка, Р. Зорівчак, Я. Поліщука, М. Гнатюка, В. Будного, Я. Гарасима... Авторка книжки “Українська компаративістика...” зосередила увагу й на тих іменах та ідеях, які рідко були в полі зору дослідників. Маю на увазі ідеї “позанаціональної” літератури О. Грена, ведійські студії Д. Овсянико-Куликовського, орієнтальні підходи А. Кримського та міждисциплінарні – М. Калиновича, перекладознавчі зацікавлення О. Багрія та ін.

Л. Грицик виходить із тієї засади, що історію розвитку кожної науки

треба досліджувати у всій повноті і складності, бо не раз якась ідеологема, що викликає наше неприйняття, затінує собою продуктивні спостереження й узагальнення. Так, до ідеї О. Грена про російську літературу як позанаціональну, тобто таку, до якої мали би входити всі літератури, що творилися на теренах Російської імперії, цілком виправдано різко виступали І. Франко, М. Грушевський, С. Єфремов, Ф. Корж, водночас вони не заперечували, що у працях цього вченого-поліглота, присвячених грузинській, вірменській, таджицькій та іншим літературам є багато цікавих фактів стосовно кавказько-візантійських контактів, серед яких помітний і український компонент.

Розвиваючись у річищі зіставної характеристики літератур, українська компаративістика висувала свої ідеї. Так, дослідниця зіставляє погляди на історію розвитку байки представника німецької міграційної школи Теодора Бенфея й українського письменника і вченого Василя Масловича, доходючи висновку, що коли німецький учений основну увагу звертає на “пояснення подібних у словесній творчості різних народів явищ наявності спільних джерел (санскритські пам'ятки, які різними шляхами проникали в Європу)”, то український прагне крізь призму індійських пам'яток “простежити за розвитком жанру байки” (51).

Відкриттям для багатьох у книжці Л. Грицик буде й постать Олександра Багрія, послідовника О. Веселовського, О. Потебні, І. Франка, В. Перетца, який утверджував ідею “примирення і поєднання формального і соціологічного методів”, а історію літератури розглядав під кутом зору передусім “чергування форм, шляхів від “поетичного слова, що творить образ”, до “художнього твору як певного процесу бачення світу” та до “стилю, що є відображенням свідомості індивідууму чи епохи” (161).

Неодноразово виявляємо суголосність позиції Л. Грицик з поглядами її попередників у трактуванні деяких дискусійних питань стосовно світогляду українських письменників. Торкаючись, наприклад, проблеми, чи була поема П. Куліша “Магомет і Хадиза” вираженням його туркофільських симпатій і спробою ідеалізувати турецько-магометанський світ, у чому не раз його звинувачували,

дослідниця стверджує, що поема “Магомет і Хадиза” – твір про вірність і красу кохання і що зв’язок зі Сходом, зі світом мусульманської поезії дозволив Кулішеві “в блискучій поетичній формі говорити про високе і вічне” (136). Такий погляд багато в чому перегукується із трактуванням цієї поеми у праці В. Щурата “Філософська основа творчості Куліша”, виданій у Львові ще 1922 року.

У цій праці історіософський аспект поглядів П. Куліша потрактований у контексті всієї світоглядної системи письменника і вченого. Ставлячи питання, як погодити негативне ставлення Куліша до Росії й Польщі із визнанням культурної місії поляків і росіян в Україні й чи не є його “переходи” від козакофільства до москвофільства, а відтак до полонофільства і, нарешті, до туркофільства, Щурат пропонує розглядати цю еволюцію як зміну політичної, а не культурної орієнтації, в основі якої лежить “віра в непропащу силу української нації”, що опирається будь-якому насильству. Ця віра, на переконання вченого, ґрунтується на етичних засадах філософії Бенедикта Спінози, а саме на його концепції примирення релігії і філософії. Ця концепція, переконує В. Щурат, привела письменника до уподібнення Христа й Аллаха (Аллах, як і Христос, – Бог любові) та спорідненості християнства й ісламу, що відбилось в поемах “Маруся Богуславка” та “Магомет і Хадиза” і що споріднює ці твори Куліша з ісламоцентричною поемою польського поета Юліуша Словацького “Король Дух”.

Окремий блок статей книжки Л. Грицик вводить читача в атмосферу досліджень сучасних компаративістів, у працях яких народжуються й апробуються нові ідеї. Тут поряд із виваженими й випробуваними багатолітнім досвідом Д. Наливайка твердженнями знаходимо пропозиції, які буде апробувати час. Бо ж частина статей книжки виросла, імовірно, з опонентських відгуків та рецензій дослідниці (“Проблеми типологічної та національної ідентичності І. Лімборського”, “Віхи інтеграційних процесів в оцінках Р. Радішевського”, “Грузинські моделі порівняльних студій” тощо). Остання з названих розвідок вводить нас у світ грузинських

зацікавлень і грузинознавчих досліджень авторки.

Оскільки мені свого часу випало бути якоюсь мірою дотичним до осмислення літературного життя у Грузії, “грузинські сюжети” викликали в мене особливе зацікавлення. Зокрема, приємною несподіванкою була зустріч на сторінках книжки з іменем Георгія Наморадзе – перекладача українських письменників грузинською мовою, грузинських – українською. Доля подарувала мені нагоду особистого знайомства з цією цікавою людиною в липні 1961 року, коли я, тоді молодий український журналіст, під час відпустки вирішив поїхати до Грузії. Зустріч відбулася на славетній Мтацмінді – пантеоні діячів грузинської культури. Людина поважного віку (мав тоді 79 років), Георгій Андрійович розпитував про українських письменників, називаючи імена представників не тільки старшого, а й середнього та молодшого покоління, цікавився літературними новинками. Гарною українською мовою розповідав, що в 1920-х – на початку 1930-х рр., проживаючи в Харкові, допомагав Павлові Тичині опанувати грузинську мову, консультував Миколу Бажана в його роботі над перекладом поеми Шота Руставелі “Витязь в тигровій шкурі”, дружив з Володимиром Гжицьким та іншими українськими письменниками, з деякими із них розділив долю репресованого сталінським режимом...

На цей спогад наштовхнула мене тональність досліджень Людмили Грицик, де при строгому науковому підході прориваються ліричні інтонації. Вони нав’яли і згадку про знайомство із самою Людмилою Василівною та Грицьком Халимоненком у Піцунді в середині 1980-х років при обговоренні проблеми взаємозв’язків грузинської літератури з іншими національними літературами тодішнього СРСР в рамках діяльності Ради літературних зв’язків та художнього перекладу при Спільці письменників Грузії. Пригадую, з приводу виступу Халимоненка, виголошеному грузинською мовою, дружина критика Зази Абзіанідзе Олеся сказала мені на вухо: “Дуже сильний акцент, але жодної помилки”.

Грузинознавчі статті книжки “Українська компаративістика: концептуальні проєкції” охоплюють моделі порівняльних

студій, проблеми художнього перекладу, зокрема виявлення творчої індивідуальності перекладача. Розвідки ці засвідчують широку обізнаність авторки з теоретичною думкою в галузі компаративістики, зокрема, в Україні та Грузії. Авторка вводить читачів у лабораторію українських та грузинських перекладачів: пошуку еквівалентів

віршових розмірів, передачі національних реалій та образних структур, втрат і компенсацій у практиці перекладання.

Український вимір поступово переростає у процесі дослідження в багатовимірність, монолог включається в полілог, творячи в сукупності панорамну картину живого, багатовекторного простору сучасної компаративістичної науки.

Отримано 23.09.2010 р.

*Микола Ільницький
м. Львів*

ІВАН ФРАНКО В РУМУНІЇ

Ювілейний симпозиум. Іван Франко (1856–1916). 150 років від дня народження. – Бухарест: Вид-во “RCR Editorial”, 2008. – 273 с.

Сьогодні франкознавча наука в Україні сягає нового етапу свого розвитку. Виходять монографії (А. Білої, Б. Бунчука, В. Гнатюка, Т. Гундорової, В. Корнійчука, М. Легкого, Б. Тихолоза, Н. Тихолоз, М. Ткачука, М. Челецької, Р. Чопика, А. Швець та ін.), присвячені вивченню творчості Івана Франка. У провідних літературознавчих журналах (“Слово і Час”, “Дзвін”, “Дивослово”, “Українське літературознавство”) з’являються численні праці, у яких не лише здійснюється нова інтерпретація Франкових текстів, а й робляться спроби заглибитися у світоглядний феномен Франка-людини, Франка-філософа... Наслідком масштабних наукових заходів, приурочених до 150-річчя від дня народження Івана Франка, стало видання в Україні збірників статей, присвячених проблемам франкознавства, посібників із вивчення творчості митця.

Франкова спадщина стає епіцентром наукових пошуків і дослідників поза межами України (І. Бетко (Польща), М. Ласло-Куцюк (Румунія) та ін.), зокрема, посилюються румунсько-українські франкознавчі зв’язки. У цьому зв’язку збірник “Ювілейний симпозиум. Іван Франко (1856–1916). 150 років

від дня народження”, надрукований у Бухаресті 2008 року за фінансового сприяння Союзу українців Румунії, заслуговує на особливу увагу. Це видання містить матеріали першого румунсько-українського франківського симпозиуму, який пройшов 8–9 грудня 2006 року в залі вченої ради Факультету іноземних мов та літератур Бухарестського університету. Ініціаторами проведення конгресу виступили Міжнародна асоціація франкознавців, яка працює у Львові, кафедра слов’янських мов Бухарестського університету, Асоціація славистів Румунії і, що приємно, Союз українців Румунії (бо ж, наприклад, у Варшаві організацією Франкового ювілею займався Варшавський університет, але не громада українців). Роль організатора симпозиуму взяла на себе Ярослава Колотило – радник Міністерства культури і культів Румунії.

Збірник охоплює матеріали доповідачів симпозиуму й вирізняється оригінальною композицією. Варто звернути увагу на деякі його особливості як фахового новаторського видання. Передусім це перший *двомовний* румунсько-український збірник. Ідеться не лише про те, що в ньому є румунські і,